

СПЕЦИФІКА НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ З НІМЕЦЬКОЇ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

У статті висвітлено основні проблеми перекладу німецькомовної науково-технічної літератури українською, з якими найчастіше зустрічається перекладач, оскільки у сучасному світі спостерігається гостра необхідність у передачі фахової інформації з однієї мови на іншу, як і у дослідженні способів перекладу такої літератури. При цьому якість перекладу залежить не тільки від особливостей науково-технічної літератури, а й мовної та фахової компетенції самого перекладача. Розглянуто види та способи перекладу науково-технічних текстів. Запропоновано рекомендації перекладачам.

Ключові слова: термін, реалія, науково-технічний текст, фахова мова.

Постановка проблеми. Значення науково-технічного перекладу невпинно зростає з огляду інтенсивного розвитку економіки, сучасних технологій та їх впровадження у виробництві, посилення міжнародної співпраці незалежної України з іншими державами. Актуальність розвідки зумовлюється тим фактом, що норми наукової мови з часом змінюються, утворюються нові терміни, здійснюється значний вплив розмовного жанру, тяжіння до економії, стислості висловлювання. Таким чином, виникають труднощі науково-технічного перекладу.

Метою статті є визначення особливостей науково-технічного перекладу з німецької українською.

Виклад основного матеріалу. Український переклад розвивався від початку XIX століття разом з українською літературною мовою в умовах колоніального статусу України, а також адміністративних заборон щодо вживання української мови. Попри значну зацікавленість перекладом, про що свідчить велика кількість публікацій на дану тематику, часто виникає питання визначення терміну переклад.

Переклад – це відтворення тексту іншою мовою, перекодування його з мови оригіналу на мову сприймача, або іншими словами – мовний контакт між людьми різних національностей. За способом спілкування – усний, письмовий і машинний. За сферою функціонування переклад буває науковий, технічний, офіційно-діловий, публіцистичний і художній [1: 404]. Доречним є класичне визначення перекладу І. Франка у статті "Каменярі. Український текст і польський переклад. Дещо про штуку перекладання" (1911 р.): "Переклади чужомовних творів, чи то літературних, чи наукових, для кожного народу являються важним культурним чинником, даючи можливість широким народним масам знайомитися з творами і працями людського духу, що в інших краях у різних часах причинялися до ширяння просвіти та підіймання загального рівня культури. Добрі переклади важних і впливових творів чужих літератур у кожного культурного народу, починаючи від римлян, належали до підвалин власного письменства [2: 7]".

Технічний переклад використовується для обміну спеціальною науково-технічною інформацією між людьми, що говорять різними мовами. Переклад повинен передавати засобами іншої мови точний зміст оригіналу, при цьому зберегти його стилістичні особливості. Для точності передачі значення інколи, як зауважує А. Я. Коваленко, поступаються "економією мовних засобів" [3: 5]. Дослідник поділяє науково-технічну інформацію наступним чином:

а) періодичні і неперіодичні видання та інші джерела інформації, які не мають спеціального призначення для науково-технічного обміну (спеціалізовані журнали, книги, рекламні матеріали, інструкції);

б) періодичні видання (галузеві бюлетні з рефератами та анотаціями, галузеві науково-технічні журнали, бібліографічні показники та ін.);

в) патентна література, яка і є основною формою обміну, оскільки досягнення у сфері науки та техніки оформляються у вигляді патентів [3: 9].

Науковий стиль і наукова мова реалізують особливу форму суспільної свідомості, основою якої є система конкретних знань про людину та суспільство. Основними стилістичними рисами науково-технічної літератури є точність, абстрактність, логічність, об'єктивність, стислість викладу матеріалу і чіткість формулювання [4: 5].

Переклад німецької науково-технічної літератури відрізняється від перекладу художньої літератури, газетних статей, документально-ділового матеріалу. Науково-технічна мова складніша за побутову та ділову, саме тому вона вимагає достатнього рівня фахових знань, чіткості мислення та вміння застосування. Головні труднощі перекладу пов'язані не з перекладом окремих термінів, зафіксованих у термінологічному словнику, а з передачею правильного змісту кожної фрази, якому не завжди відповідає дослівний переклад. Необхідною умовою якісного перекладу є правильне розуміння того, про що йде мова в контексті, тобто знання явищ дійсності та їх назв.

Існує декілька видів науково-технічного перекладу. А. Я. Коваленко виділяє:

– вільний переклад (розуміння і передача загального змісту тексту – переклад-конспект, реферат, анотація тощо);

– дослівний переклад (розкриває зміст кожного речення і допомагає вірно зрозуміти його, проте дослівний переклад не може бути адекватним перекладом, оскільки зберігає ту саму структуру і порядок слів іншомовного речення) та виокремлює такі види:

– письмовий переклад, який є основною формою з усіх видів технічного перекладу;

– реферативний переклад (який, зазвичай, значно коротший від оригіналу);

– анотаційний переклад (суть якого полягає у складанні анотацій оригіналу на рідній мові);

– консультативний переклад (це вид усного технічного, який включає усне анотування, усне реферування, вибірковий переклад і усний переклад заголовків);

– переклад типу "експрес-інформація" (це вид письмового перекладу, суть якого полягає у складанні на українській мові реферату німецької науково-технічної статті або патенту без скорочення оригіналу) [3: 279-287].

У свою чергу, І. С. Алексєєва розрізняє:

– усний послідовний переклад (перекладач перекладає на слух 1-2 фрази або фрагмент усного тексту);

– синхронний переклад (текст перекладається майже з його озвученням);

– переклад з "листка" (необхідно перекласти усно тексти з аркушу);

– "комунальний переклад" (переклад в медичних і адміністративних закладах);

– письмовий переклад;

– машинний переклад [5: 13-22].

Аналіз мовознавчих досліджень в царині науково-технічного перекладу з німецької мови дає змогу перекладачам урахувати певні критерії для збереження змістової адекватності. Так, наприклад, у практиці науково-технічного перекладу Т. Р. Кияк виокремлює наступні методи досягнення адекватності:

– конкретизація, генералізація;

– смисловий розвиток;

– антонімічний переклад;

– синтаксичні трансформації;

– перерозподіл змісту, тобто неспівпадання як у плані лексики, так і в плані граматики [6: 71-72].

Найбільш типовою лексичною ознакою науково-технічної літератури є насиченість тексту спеціальними термінами (включаючи їх багатозначність), термінологічними словосполученнями, які можуть навіть переважати над звичайними словами (наприклад, die Welle – вал, вісь, циліндр, хвиля; die Klinke – ручка, гніздо, пружинний перемикач). Терміни також можуть співпадати зі словами, які не несуть характеру терміну (наприклад, der Schalter – каса; вимикач, комутатор (в електротехніці); schalten – подавати (в машинобудуванні); з'єднувати, включати, переключати (в електротехніці) та інші) [7: 145].

Для правильного перекладу терміна важливо знати його словотвірні, морфологічні, структурні та семантичні відмінності від загальнонародних слів [8: 315], оскільки науково-технічна термінологія – це "широкий шар лексики, що інтенсивно розвивається та активно взаємодіє з іншими шарами лексики" [9: 5]. Вірний вибір слова для перекладу без словника часто має вирішальне значення, бо жоден словник не може містити усю постійно зростаючу кількість термінів. Повноцінне розуміння німецького терміну означає і можливість правильного вибору слова для перекладу (так, наприклад, Braunkohle – буре вугілля, а не коричневе; Blindflug – сліпий політ, але Blindwiderstand, Blindstrom, Blindleistung – реактивний (а не сліпий опір), реактивний ток, реактивна потужність; Blindschuß – холостий вистріл) [7: 147-148].

У науково-технічних текстах використовується не лише термінологічна і спеціальна лексика. В них зустрічається велика кількість загальноживаних слів, які використовуються в інших функціональних стилях, а також лексика, яка характерна розмовному стилю, при перекладі якої перекладач повинен зробити вибір експресивно-стилістичних варіантів. В таких випадках науково-технічний переклад не є нейтрально-об'єктивним [10:140].

Наведемо кілька традиційних рекомендацій перекладу, які стосуються термінологічних аспектів перекладу (за Т. Р. Кияком):

1) у перекладі повинні використовуватися терміни, затверджені відповідними державними стандартами, тобто переклад технічної літератури і документів потребує точності передання термінології та відповідності ustalеним галузевим стандартам у відповідній країні;

2) перекладач повинен враховувати, до якої області науки й техніки відноситься термін, що перекладається, особливо іноземний;

3) якщо в тексті оригіналу трапляється термін, не зафіксований у науково-технічних словниках, то перекладач має сам підібрати перекладний еквівалент, використовуючи довідкову літературу, або ж проконсультуватися у спеціаліста; в крайньому разі термін можна перекласти описовим шляхом;

4) у тексті перекладу потрібно уникати синонімічного використання термінологічних одиниць; усі терміни, символи, скорочення мають бути уніфіковані;

5) якщо в тексті оригіналу знайдена смислова помилка, пов'язана з написанням терміну, перекладач зобов'язаний дати відповідний до оригіналу переклад, а у виносці вказати на помилку й навести правильний варіант;

6) чужі для мови перекладу терміни повинні залишатися у перекладі і записуватися у дужках;

7) назви латиною не перекладаються і залишаються в первісному вигляді;

8) не допускається довільне скорочення термінів;

9) номенклатури залишаються в оригіналі;

10) одиниці фізичних величин, спеціальні знаки мають відповідати технічним стандартам [6: 73-74].

Розглядаючи лексичні особливості перекладу науково-технічних текстів, варто згадати і про наявність в них реалій. Термін *реалія науково-технічного тексту* А. Я. Коваленко розуміє як назву фірм, марки обладнання, місце знаходження підприємств [3: 11]. Назви закладів, фірм і організацій, як правило транслітеруються (наприклад, "Volkswagen" – "Вольксваген"), проте назви організацій, для яких важлива не просто реклама, а суть їх діяльності, перекладаються (наприклад, "Arbeiter – Samariterbund" – "Союз робітників-самаритян"). Транслітеруються також назви журналів, газет (наприклад, "Шпігель", "Штерн" та ін.).

Німецькій мові притаманна не лише лексична багатозначність, а й граматична. Наприклад, дієслова *haben* і *sein* можуть бути самостійними дієсловами (Das Fundament ist der erste herzustellende Bauteil eines Bauwerks), допоміжними (Die Automatisierung ist heutzutage fest ins Leben eingegangen) або дієсловами з модальним значенням (Man hat noch viele Probleme auf dem Gebiet der alternativen Energien zu lösen) [11:174].

Мова німецької науково-технічної літератури істотно відрізняється від літературної мови також тим, що вона значно ускладнена наявністю розгорнутих речень з інфінітивними групами, поширеними означеннями, великою кількістю значних за обсягом складних речень з багатьма вставними підрядними реченнями. Саме тому при їх перекладі виникає загроза втрати взаємозв'язку між самими компонентами речення [11: 173].

Перекладаючи текст, варто також остерігатися випадкових асоціацій. Наприклад, можна сплутати слова, які мають фонетичну схожість (*fördern* – вимагати, *fordern* – сприяти, *gelingen* – вдаватися, *gelangen* – попадати, *heben* – піднімати, *haben* – мати). А. І. Кашпер наводить влучний приклад неправильного перекладу схожих за звучанням слів, так "*sind untergebracht*" (розміщені) можна сплутати з *unterbrechen* (переривати, перебивати): *Die beiden Elektroden sind in ein Vakuumgefäß, daß man als Röhre bezeichnet, untergebracht* [7: 19].

Варто зауважити, що у науково-технічному тексті часто зустрічаються інтернаціоналізми, які, незважаючи на схожість звучання у різних мовах, відрізняються семантикою (*der Film* – не тільки фільм, а також плівка; *der Plast* – пластмаса; *die Leitung* – керуючий орган, або трубопровід). Таким чином, вирішальним у даному випадку є контекст, за допомогою якого можна виокремити необхідне значення слова. Саме тому текст варто спершу прочитати, осмислити і тоді перекладати.

Комунікативне завдання наукового тексту полягає у повідомленні нових відомостей у певній сфері знань. При цьому нове базується на значному об'ємі відомого тільки фахівцю даної сфери. Рівень базової компетенції, спільної для джерела і реципієнта, дуже високий. Саме тому науково-технічний текст призначений для спеціалістів певної галузі. Вирішальну роль у процесі перекладу відіграє професійна компетентність перекладача [5: 268-269].

Розвиток науки і техніки зумовив формування відповідної фахової мови, яка має свою специфічну терміносистему та певну організацію науково-технічного тексту.

Особливість фахових мов полягає у наявності спеціального, орієнтованого на потреби певного фаху набору лексичних одиниць, що мають плавні й гнучкі зв'язки із загальнонавчальною лексикою, яка теж присутня у фаховій мові. З іншого боку, остання відрізняється специфічною частотою вживання певних граматичних, синтаксичних, стилістичних засобів [6: 48].

Усю лексику фахового тексту можна поділити на 4 види:

1) терміни даної галузі, які мають власну дефініцію;

2) міжгалузеві загальнонаукові термінологічні одиниці (в т. ч. терміни суміжних наук) – наприклад, поширені терміни філософії, політології, математики, філології і т. п.;

3) напівтерміни або професіоналізми, до яких можна віднести і номенклатури, щоправда професіоналізми, як правило, можуть тлумачитися на противагу номенклатурним одиницям;

4) професійні жаргонізми, які не претендують на точність та однозначність, мають великий рівень образності та емоційно забарвлене значення [6: 48].

Фахові тексти мають свою специфіку побудови. Її формують, наприклад, такі ознаки: дієслово витрачає своє часове співвідношення і вживається здебільшого в теперішньому часі; дієслово вживається часто в пасивній формі; дієслово як вид слова відіграє відносно меншу роль; іменник відіграє важливу роль; однина вживається частіше, ніж множина; прикметник вживається відносно часто [6: 48-49]. Нерідко труднощі виникають при перекладі науково-технічного тексту в зв'язку з відмінністю

синтаксичної системи мов, оскільки послідовність елементів висловлювання в німецькій та українській мовах може не збігатися [11: 174].

Проведене дослідження дозволяє зробити наступні висновки:

- основна складність перекладу науково-технічних текстів полягає у розкритті та передачі засобами української мови іншомовних реалій;
- науково-технічний переклад має велике значення для формування та розвитку кожної галузі науки й техніки, причому провідну роль відіграють правильно перекладені й застосовані терміни;
- на перекладача покладено відповідальне завдання донести читачеві правдивий, неспотворений зміст оригіналу;
- від якості науково-технічного перекладу часто залежить опанування та впровадження сучасних технологій, правильне розуміння теорії, прогнози та оцінка результатів з метою вирішення складних науково-технічних задач.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Лексикон загального та порівняльного літературознавства. – Чернівці : Золоті литаври, 2001. – 634 с.
2. Франко І. Камеляри. Український текст і польський переклад : Дещо про штуку перекладання / Іван Франко // Франко І. Зібрання творів : [у 50 т.]. – К. : Наукова думка, 1981. – Т. 39. – 7 с.
3. Коваленко А. Я. Науково-технічний переклад : [навчальний посібник для шкіл з поглибленим вивченням англійської мови, профільних класів та загальноосвітніх закладів технічного спрямування] / А. Я. Коваленко. – [2-е видання, виправ.]. – Тернопіль : Видавництво Карп'юка, 2004. – 284 с.
4. Основы научной речи : [учеб. пособие для студентов нефилол. высш. завед.] / [Буре Н. А., Быстрых М. В., Вышнякова С. А. и др. ; под. ред. В. В. Химики, Л. Б. Волковой]. – СПб. : Филологический факультет СПбГУ ; М. : Издательский центр "Академия", 2003. – 272 с.
5. Алексеева И. С. Введение в переводоведение : [учеб. пособие для студ. филол. и лингв. фак. высш. учеб. заведений] / И. С. Алексеева. – СПб. : Филологический факультет СПбГУ ; М. : Издательский центр "Академия", 2004. – 352 с.
6. Кияк Т. Р. Теорія і практика перекладу / Т. Р. Кияк. – Вінниця : Нова книга, 2006. – 240 с.
7. Кашпер А. И. Перевод немецкой научно-технической литературы : [практическое пособие] / А. И. Кашпер. – М. : "Высшая школа", 1964. – 273 с.
8. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури / В. І. Карабан. – Вінниця : Нова книга, 2002. – 564 с.
9. Д'яков А. С. Основи термінотворення. Семантичні та соціолінгвістичні аспекти / Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. – Київ : Видав. дім "KM Academia", 2000. – 213 с.
10. Белих О. М. Особливості перекладу німецьких науково-технічних текстів / О. М. Белих // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Сер. Філологічні науки / [відп. ред. В. Ожоган]. – Кіровоград : КДПУ, 2009. – Вип. 81 (4). – С. 138–141.
11. Німецька мова. Поглиблений курс / [Ягель Г. П., Гіленко І. О., Мариненко Л. Я., Мироненко Т. С.]. – К. : Вища школа, 2002. – 214 с.
12. Коптілов В. Теорія і практика перекладу : [навч. посіб.] / В. Коптілов. – К. : Юніверс, 2002. – 280 с.
13. Лилова А. Введение в общую теорию перевода : [монография] / А. Лилова ; [пер. с болг. Л. П. Лихачевой]. – М. : Высш. шк., 1985. – 256 с.
14. Федоров А. В. Основы общей теории перевода (Лингвистический очерк) / А. В. Федоров. – М. : "Высшая школа", 1968. – 395 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Leksykon zahalnoho ta porivnialnoho literaturoznavstva [Lexis of General and Contrastive Literary Studies]. – Chernivtsi : Zoloti lytavry, 2001. – 634 s.
2. Franko I. Kamenari. Ukrainian Text and Polish Translation : a Bit about Translating Thing / Ivan Franko // Franko I. Zibrannia tvoriv [Collection of Works] : [u 50 t.]. – K. : Naukova dumka, 1981. – T. 39. – 7 s.
3. Kovalenko A. Ya. Naukovo-tekhnichnyy pereklad [Scientific and Technical Translation] : [navchal'nyy posibnyk dlia shkil z pohlyblyenym vyvchenniam anhliys'koyi movy, profil'nykh klasiv ta zahalnoosvitnikh zakladiv tekhnichnoho spriamuvannia] / A. Ya. Kovalenko. – [2-he vydannia, vyprav.]. – Ternopil : Vydavnytstvo Karpiuka, 2004. – 284 s.
4. Osnovy nauchnoy rechi [Bases of the Scientific Speech] : [ucheb. posobie dlia studentov nefilol. vyssh. zaved.] / Bure N. A., Bystrykh M. V., Vyshniakova S. A. i dr. ; [pod. red. V. V. Khimika, L. B. Volkovoy]. – SPb. : Filolohicheskii fakul'tet SPbGU ; M. : Izdatel'skii tsentr "Akademiia", 2003. – 272 s.
5. Alekseeva I. S. Vvedenie v perevodovedenie [Introduction to Translation Studies] : [ucheb. posobie dlia stud. filol. i linhv. fak. vyssh. ucheb. zavedeniy] / I. S. Alekseeva. – SPb. : Filolohicheskii fakul'tet SPbGU ; M. : Izdatelskii tsentr "Akademiia", 2004. – 352 s.
6. Kyiak T. R. Teoriia i praktyka perekladu [Theory and Practice of Translation] / T. R. Kyiak. – Vinnytsia : Nova knyha, 2006. – 240 s.
7. Kashper A. I. Perevod nemetskoj nauchno-tekhnicheskoy literatury [German Scientific-Technical Literature] : [prakticheskoe posobie]. – M. : "Vysshiaia shkola", 1964. – 273 s.

8. Karaban V. I. Pereklad anhliyskoyi naukovoї i tekhnichnoyi literatury [The English Scientific and Technical Literature Translation] / V. I. Karaban. – Vinnytsia : Nova knyha, 2002. – 564 s.
9. Osnovy terminotvorennia. Semantychni ta sotsiolinhvistychni aspekty [Basics of the Term Creation. Semantic and Socio-Linguistic Aspects] / Diakov A. S., Kyiak T. R., Kudelko Z. B. – Kyiv : Vydav. dim "KM Academia", 2000. – 213 s.
10. Belykh O. M. Osoblyvosti perekladu nimets'kykh nauково-tekhnichnykh tekstiv [Peculiarities of German Scientific-Technical Texts] / O. M. Belykh // Naukovi zapysky Kirovohrads'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka. Ser. Filolohichni nauky / [vidp. red. V. Ozhohan]. – Kirovohrad :KDPU, 2009. – Вyp. 81(4). – S. 138–141.
11. [Yatel' H. P., Hileno I. O., Marynenko L. Ya., Myronenko T. S.] Nimets'ka mova. Pohlyblyenny kurs [German. Advanced Course] / [Yatel' H. P., Hileno I. O., Marynenko L. Ya., Myronenko T. S.]. – K. : Vyscha shkola, 2002. – 214 s.
12. Koptilov V. Teoriia i praktyka perekladu [Theory and Practice of Translation] : [navch. posib.] / V. Koptilov. – K. : Yunivers, 2002. – 280 s.
13. Lilova A. Vvedenie v obshchuiu teoriuu perevoda [Introduction to General Translation] / A. Lilova ; [per. s bolh. L. P. Likhachevoyi]. – M. : Vyssh. shk., 1985. – 256 s.
14. Fedorov A. V. Osnovy obshchey teorii perevoda (Linhvysticheskiy ocherk) [Basics of General Theory of Translation (Linguistic Outline)] / A. V. Fedorova. – M. : "Vyshaia shkola", 1968. – 395 s.

Матеріал надійшов до редакції 11.05. 2015 р.

Мучка М. З. Специфика научно-технического перевода с немецкого на украинский язык.

В статье отражены основные проблемы перевода немецкоязычной научно-технической литературы на украинский язык, с которыми чаще всего встречается переводчик, поскольку в современном мире наблюдается острая необходимость в передаче профессиональной информации с одного языка на другой, как и в исследовании способов перевода такой литературы. При этом качество перевода зависит не только от особенностей научно-технической литературы, но и языковой и профессиональной компетенции самого переводчика. Рассматриваются виды и способы перевода научно-технических текстов. Предлагаются рекомендации переводчикам.

Ключевые слова: термин, реалия, научно-технический текст, профессиональный язык.

Muchka M. Z. Peculiarities of the Scientific and Technical Translation from German into Ukrainian.

The basic problems of the German scientific literature translation into Ukrainian which a translator of the scientific and technical literature most commonly faces are highlighted in the study. The study of this problem comprises scientific methods such as synthesis, description and comparison. The relevance of the topic chosen for scientific papers is due to the fact that in today's world there is the urgent need to transfer the professional information from one language to another, as well as in the study of ways of translating the scientific and technical literature. The translation quality depends not only on the characteristics of the scientific and technical literature, but also on the translator's linguistic and professional competence, as scientific language norms change over time, new terms are formed, conversational genre makes the significant impact, and there is also attraction to the economy, and short statements. Thus, the difficulties with the scientific and technical translation arise. Types and ways to translate scientific texts are considered.

Recommendations for translators of the scientific literature are given as the scientific and technical translation is essential for the formation and development of every field of science and technology and properly translated and applied terms play the leading role. Consequently, the quality of the scientific and technical translation often depends on mastering and introduction of modern technologies, proper understanding of theory, examples and evaluation in order to solve complex scientific and engineering problems, and the translator is responsible for conveying the true, undistorted original content to the reader.

Key words: term, realia, scientific-technical texts, professional language.